

TEHNIČKA MODERNIZACIJA I POVIJEST POJEDINCA

Ivan ROGIĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 316.422
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 11. 5. 1999.

U radu autor istražuje koliko su odvojivi pojedini "sektori" modernizacije u strategiji razvitka. Posebno, koliko je odvojiva institucionalna modernizacija (politička, pravna) od tehničke modernizacije. Stoga analizira tehničku modernizaciju kao proces strukturno svezan s oblikovanjem/socijalnim konstruiranjem pojedinih likova pojedinca. Autor izdvaja tri takva posebna lika koji su u temelju tehničke modernizacije. To su reprezentativni pojedinac, karakterističan za prvu, "klasičnu", tehničku modernizaciju kojoj je cilj konstrukcija industrijskog poretka i proizvodne strukture; hiroviti pojedinac, s pomoću kojega se oblikuje druga faza tehničke modernizacije kojoj je cilj razviti proizvodnju za masovne potrebe i rekonstruirati tehnički sklop kako bi bio sposoban proizvoditi sukladno novim mjerilima industrijske kvalitete; pojedinac/baštinik je onaj model pojedinca s pomoću kojega se oblikuje tehnička modernizacija sa specifičnim ciljevima u najnovije "svemirskom" razdoblju; njegova prisutnost osigurava novu tehničku modernizaciju zasnovanu na tehnički simuliranim strojevima po predlošku živih organizama. Autor zaključuje da se sektori političke, tehničke i urbane modernizacije ne mogu odvojiti bez negativnih posljedica u strategiji razvitka. To je posebno važno za strategije razvitka tranzicijskih zemalja u kojima, zbog niza posebnih okolnosti, stvorenih u paradoksalnoj socijalističkoj modernizaciji, ispuštanje tehničke modernizacije i favoriziranje institucionalne umjesto nje može proizvesti strategijske protučinke ohrabrujući procese odvajanja od građanskog društva, posebno rentijersku birokratizaciju.

UVOD

397

U komunikacijskim se praksama posve općenito značenje riječi modernizacija uglavnom izjednačuje sa značenjima na koje upućuju složenice kakve su, primjerice, "oslobađanje pojedinca", "građanska (ne i gradska) emancipacija" i srodne. Pri tomu se, međutim, institucionalnoj (političkoj, pravnoj) mod-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

ernizaciji dopisuje nepatvorena modernizacijska vrijednost; jer ona, drži se, idealnotipično mijenja položaj pojedinca, premeštajući ga u središte građanske, društvene i političke mijene. S teritorijalnom modernizacijom (urbanizacijom) već je zamršenije, jer se velegradski labirint ne drži sukladnim imperativima kakvi su autonomija pojedinca ili potvrđivanje pojedinačnih prava. S tehničkom modernizacijom, pak, još je nejasnije. U više analitičkih tradicija dokazuje se i pokazuje kako tehnička modernizacija nije strukturno svezana sa sržnom idejom građanske preobrazbe: oslobođenjem pojedinca. Sukladno tomu, tehnička se modernizacija odvađa od ukupnog programa modernizacije kao jedna vrsta paradoksalnog barbarstva koje proces oslobođenja pojedinca, zapravo, ugrožava.

Kakav se model mišljenja na skiciranoj podlozi oblikuje zorno pokazuje primjer analize F. Fukuyame (1994). Treba upozoriti na to da smjer njegove analize nije sumnjičenije tehničke modernizacije. Naprotiv, na više mjesta F. Fukuyama izravno upozoruje da se potpuni program modernizacije ne može predočiti bez tehničke modernizacije. Ali ga začudni manjak ambicije da se analizira odnos između pojedinih sektora modernizacije predvidljivo učvršćuje na stajalištu kako je institucionalna (politička i pravna) modernizacija dobrim mjerilom za, ni manje ni više nego – periodizaciju povijesti. Koliko tomu pridonosi i stanovita autorova hilijastička sklonost, nije na ovom mjestu najvažnije. Važnijim držimo da se u analitičkom predlošku kojim se on služi institucionalna modernizacija drži dostatno dobrim mjerilom za sudjelovanje u jednoj vrsti hilijastičkog obuzdavanja povijesti. Prihvati li se predložena metodološka instrukcija, prispijeva se na stajalište koje se brzo zadovoljava rezultatima institucionalne inventure društvenih i razvojnih procesa; ponuđeni epistemološki pejzaž i nije neudoban drži li se samo akademskim nalazom; ali, razumije li se, a to se ne može izbjeći, kao ekskluzivno uporište razvojne strategije, postignuta udobnost postaje pretijesna. Zašto je tomu tako trebala bi nagovijestiti analitička ponuda skicirana u idućim ulomcima.

PROBLEMATIČNO MJESTO TEHNIČKE SUBJEKTIVNOSTI

O potrebi za posebnom analizom "tehničke subjektivnosti" i "tehničkog društva" govorili smo na više mjesta (Rogić, 1989, Rogić, 1999). Istim tragom ide se i u ovom ulomku. Konvencionalno razumijevanje tehničke subjektivnosti reducira tu subjektivnost na jednu vrstu inženjerske dosjetljivosti. Sukladno osiguranoj redukciji, analiza se zatvara u posebni sektor središnji događaj kojega je inženjerska inovacija. Nije, dakako, taj analitički interes bez domašaja i vrijednosti (vidjeti, primjerice, Bijker, Hughes, Pinch, 1987). Ali njegov predmet nije tehnička subjektivnost. Koliko je vidljivo, ona obuhvaća četiri te-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

matska područja društvene prakse: umsko, oniričko, konstrukcijsko i razmjensko. Sva ta područja prisutna su u društvenoj zbilji i prije reza tehničke subjektivnosti. Ali njihovo tehničko premještanje i unutrašnja preuredba, nastala njihovim integriranjem u tehničku subjektivnost, bitno mijenjaju nekoliko njihovih glavnih obilježja. Na tu razliku, posredno, upozoruju i povijesne analize kakve su one A. Toynbeea. One pokazuju da se množina analiziranih civilizacija može tipološki izjednačiti po tomu što su tehnički "fosilizirane" u jednoj vrsti prostodušna sprezanja tehničkih sila, a socijalno/politički varijabilne. Drukčije rečeno, zajednička im je tehnička konzervativnost ili činjenica da njihovo samooblikovanje ne poznaje tehničku subjektivnost kakva je prisutna u građanskoj modernizaciji. Zato su, strukturno promatrano, mnoga njihova institucionalna rješenja sukladna (primjerice, tehnička uporaba ljudskog tijela, društvena moć koja se indicira pravom moćnika da vlastito tijelo ne rabi tehnički, itd.). No glavni proizvodni jamac te sukladnosti je prirodna plodnost. Ona u takvim društvima ima, u neku ruku, paradoksalni položaj. Na jednoj je strani središnji proizvodni "subjekt" tih društava; o njezinoj plodnosti bitno ovisi dnevna opskrba dobara. Na drugoj strani, on je u bitnom pogledu izvan tehničkog nadzora tih društava; djeluje kao njima izvanjski akter, ali s kozmologijskim jamstvima stabilnosti na koja se ne može utjecati društvenim sredstvima. Zato se ta društva predvidljivo javljaju kao rentijeri proizvoda prirodne plodnosti. "Inženjerski" izumi nastali u njima također se označuju kao posredni darovi te plodnosti. Zato njihova zadaća i nije drukčija od pomaganja/olakšavanja prirodi u radu njezine plodnosti. Izvan te zadaće oni su događaji u – povijesti igračaka.

Nije, dakle, obvezatno uporabnu praksu tih društava zamisljati ovisnom o "primitivnim" pomagalima. U konstrukcijskoj se povijesti mogu naći začudni izumi i prije razdoblja građanske modernizacije (vidjeti, primjerice, Needham, 1984). No sve te nedvojbene dokaze konstrukcijske nadarenosti u takvim društvima nije dopušteno držati indikatorima prisutnosti tehničke subjektivnosti. Nadarenost je "samo" nastavak procesa prirodne plodnosti drugim sredstvima i drži se jednim od njegovih oblika. Obrtnički majstor, primjerice, "rađa" djelo, a ne konstruira ga; ili graditelj pomaže kući rasti, a ne sastavlja je. Reći da je time ostalo prazno mjesto tehničke subjektivnosti – nije posve točno. Ono je, posredno, omeđeno. Ali zauzimlje ga proizvodni akter koji tehnički ne konstruira dobra nego priprema njihovo rađanje. Posrijedi je, dakle, bitno drukčija osnovna procedura.

Kad građanska modernizacija deklarira svoje sržno otkriće: da je pojedinac slobodan, ona granice implikacija ponuđena otkrića ne ograničuje na političko/pravno područje. Naprotiv, budući da je samo otkriće oblikovano u okrilju urbanog is-

kustva, implikacije otkrića upućuju na obvezu da se kao zbiljski sadržaj te slobode univerzalizira ne samo politička/pravna modernizacija nego, također, i proizvodna i teritorijalna koja leži u temelju tradicije urbane autonomije. Polazna tehnička implikacija upućuje na to da se raspoloživa dobra trebaju označiti bitno drukčije: ne kao plodnošću uzbaštinjena dobra nego kao dobra proizvedena na temelju (dopisane) slobode, u autonomnoj, sada tehničkoj, proceduri njihova stvaranja i nastajanja.

Ta implikacija određuje i osnovni smjer samooblikovanja tehničke subjektivnosti. Ona umsku sferu stavlja pred zadaću da umnost odredi isključivo proizvodno; sukladno tomu, um je istovrstan umskoj proizvodnji; koliko "proizvodi", toliko je i stanje. Izvan umske proizvodnje um je, praktično, neodređljiv. Proizvodna, pak, sposobnost uma je spontana, samoizazvana i samoregulirana. Time je središnji lik umske prakse postao lik umskog proizvođača (istine). Budući da je um neposredno određen slobodom, sve su njegove radnje/proizvodi u isti mah tehnička dobra uključena u širenje slobode, ali i samosvrhe, jer druge svrhe, osim proizvodnje slobode, um, u osnovi, i nema.

Očito je da naznačena odlučnost građanske imaginacije ostaje samo načelna odvoji li se ta odlučnost od procesa proizvodnje dobara, zajamčenih do tada radom prirodne plodnosti. Zato i nije posve točno reći da je skiciranim umskim okretom metafizičko mišljenje u europskoj tradiciji posve podređeno "racionalnosti" i tehničkom interesu. Točnije je reći da je ono, do susreta s inženjerskim praksama, ostalo u logotehničkom okviru (R. Barth) u kojem su granice tehničke efikasnosti određene granicama jezične prakse. Pa je "racionalnost" izravno ovisna o likovima jezika i jezičnog djelovanja.

Koliko je razvidno, ta je činjenica bila najvažnija za integriranje u tehničku subjektivnost – oniričke sfere. Do načelna modernizacijskog okreta san je osumnjičeno područje tlapnje; u njegovim labirintskim mrežama gubi se spasonosna životna jasnoća. No san je i sabiralište "podzemnih" tragova i likova prirodne plodnosti. Sanja priroda; i pojedinac koliko je mjestom ovisnosti o prirodi. Izvor ovisnosti ne može biti umska sfera, jer se ona samoodredila navlastitom autonomijom. Može biti samo tijelo pojedinca. Stvarni, dakle, sanjač je priroda prisutna u opstanku pojedinca kao pojedinačno (prirodno) tijelo. Glavni predmet sna, sukladno tomu, su žudnje koje tijelo prirodno oblikuje sudjelujući, zbog prirodnih obveza, u procesima prirodne plodnosti. One se tehnički reguliraju logotehnikom. No, nakon umskog okreta logotehničko reguliranje odvaja se od dotadašnjeg predloška kojemu je zadaća žudnje jezično urediti kao poticajne priče. Logotehničko reguliranje dobiva suprotnu zadaću: predočiti žudnje i njihova

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

dobra kao sastavnice proizvodnog oslobođenja od prirodne plodnosti. Drukčije rečeno, logotehnička regulacija oniričke sfere predmete žudnje mora predočiti kao dobra ne/prirodno proizvedena, u autonomnu procesu proizvodnje koji više ništa ne duguje prirodnoj plodnosti i koji se, upravo zbog te autonomije, može držati likom modernizacijske prakse koja širi zonu slobodna djelovanja. Na skiciranoj se podlozi uspostavlja logotehnička simbioza umske i oniričke sfere. Obje se samoodređuju proizvodno. Obje moraju ponuditi okvir trajnog dinamizma rada te proizvodnje. I obje su "ograničene" logotehničkim mogućnostima. Zato je njihova zbiljska granica kulturna modernizacija. Ona, vidljivo je, nije u žanrovskom pogledu racionalna, jer ovisi o oniričkoj sferi i praksi. A budući da su logotehnička sredstva ograničena po svojim učincima na komunikacijske prakse, kulturna modernizacija nema nikakva odnosa prema mogućoj ekolozijskoj bilanci djelovanja te simbioze u živoj zbilji. Kraće rečeno, na djelu je "oslobođena" imaginacija, ali "disciplinirana" inženjerskom skućenošću.

Izlazak iz te skućenosti omogućuje umsko/onirička rekonstrukcija inženjerskih praksa. Dva su glavna imperativa koje te prakse moraju u preobrazbi prihvatiti. (a) Umski imperativi impliciraju da se konstrukcijsko (inženjersko) djelovanje mora uspostaviti kao praksa koja oslobađa (pojedince od "sramotna" položaja prirodnog sluge). To, posredno, znači da nije dostatno imati inženjersku pamet za praktične konstrukcijske dosjetke, nego da je obvezatno inženjersku sposobnost dovesti u položaj aktera s kozmogenetičkim ovlastima koje ga kvalificiraju za konkurenciju radu prirodne plodnosti. Drukčije, inženjerska sposobnost, uvučena u rad tehničke subjektivnosti, mora poslužiti u samooblikovanju tehničke subjektivnosti kao prirodni konkurentna proizvodnog aktera. Naspram prirode, on je izravno (umno) zainteresiran za oslobađanje pojedinca od "sramotna" položaja prirodnog sluge, ali i za novu kozmogenetičku ulogu neovisnog konkurenta toj prirodi. (b) Onirički imperativi impliciraju da inženjerska praksa mora uspostaviti takvu transjezičnu proizvodnju koja će biti sposobna odsanjane predmete materijalno uobličiti kao nova dobra; koliko ona pojedincu služe/ koliko se pojedinac njima služi, toliko on uspješnije prakticira svoju umno projektiranu slobodu. Budući da se onirički imperativi izvode iz želja, oni inženjerskoj sposobnosti određuju neposredne zadaće. Na toj točki (tek) u program modernizacije uključuje se zamisao o stroju i svijetu strojeva. Do tada, upozorili smo, ona je sastavnica imaginarnog muzeja igračaka. Ta činjenica posredno sugerira da je stroj koliko konstrukcijski toliko socijalni izum, odredljiv samo u sklopu šireg izuma autonomna pojedinca. Kada se uspostavila ta veza (približno, na prijelazu iz XVII. u XVIII. stoljeće), moguće je trasirati posebnu tehničku modernizaciju društva (tehni-

čki razvitak ili industrijalizaciju) kojemu je cilj univerzalno stabilizirati kozmogenetičke ovlasti tehničke subjektivnosti (kao prirodnog konkurenta). Ona, poznato je, prožimlje i mijenja sve sektore društvene prakse, oblikujući osnovicu tehničkog društva. U njemu se misli i sanja nužno u "društvu" aktera u sjeni.

Četvrto praktično područje koje tehnička subjektivnost preuređuje je, poznato je, razmjenska praksa. Ona se tehnički preuređuje unoseći dvije važne promjene u razmjenske odnose. Prvo, autonomija pojedinca implicira da se ona mora održavati u neprekidnu višku/obilju dobara. Razlog je jednostavan. Odsutnost viška izazivlje unutarnju (u pojedincu) dramaturgiju nedostataka; dramaturgija nedostataka, pak, je trasiranje puta podređivanja prirodnoj plodnosti, jer se pojedinac dramaturgijom izručuje vladanju prirodnih impulsa i volja. Zato je tehnička predodžba o društvenom gospodarstvu strukturno srodna – Ali babinoj pećini. Drugo, budući da su proizvedena dobra nastala u proizvodnji koja je određena (umskom/oniričkom/konstruktivskom) autonomijom, njihova vrijednost nadmašuje neposrednu uporabnu prikladnost. Nadmašuje toliko koliko su otiskom jednog programa modernizacijske autonomije. Drukčije rečeno, svaki proizvod tehničke subjektivnosti (organizirane u industriji) razmjenski funkcionira na dvije razine: na razini uporabna dobra i na razini simbolična dobra "koje oslobađa", jer je i samo proizvedeno u procesu projektiliranom za autonomiju. Taj značenjski višak nije nužno zamisljati nezainteresirano. Tehnička se subjektivnost mora samoproizvoditi množeći unutarnje poticajne impulse i izazove; u protivnom se raspada kao praktična proizvodnja. Uloga je značenjskog viška proizvedenih predmeta u tom kontekstu biti, na jednoj strani, pobuđivač snova potrebnih za nove ciljeve, a na drugoj, biti pobuđivač konstruktivskih zamisli i pomisli. Zbog tih zadaća razmjenski se proces mora premjestiti iz anegdotalne perspektive događaja kojemu je glavna zadaća "pretvaranje neprijatelja u prijatelja" (F. Hayek) na položaj autonomne i stabilne zbilje. Time je trasirana evolucija tržišta kao specifične institucije modernizacije. I evolucija kapitalističkog nadzora te institucije. Uočiti je da je njezina evolucija kao tehničke figure – najsporija. Razlog je jednostavan: razmjenske se prakse izravno raspoređuju po topologiji tehničke subjektivnosti, dakle, i u dobrima i u putanjama ovise o tome koliko je samooblikovana tehnička modernizacija.

Iz predočenih ulomaka proizlazi nekoliko zaključaka korisnih za daljnju analizu.

(I.) Bez tehničke subjektivnosti zamisao o autonomnu pojedincu (ograničena na institucionalnu, političku/pravnu modernizaciju) ulazi u strukturnu nepriliku, jer ostaje bez organizatora praksa te autonomije. Najviše što je moguće je jedna

vrst logotehničke proizvodnje i obnove zamisli o autonomiji. Moguće je, doduše, ponuditi biologijske ili socijalne zamjene za pojedinca koji se ima osloboditi (primjerice, životinjski rad ili sistemski obvezatan rad "neposrednih proizvođača"). Ali time se strukturna neprilika ne uklanja, jer se autonomijom cilja ukloniti strukturna ovisnost o radu prirodne plodnosti i uspostaviti prirodi paralelan proizvodni subjekt koji joj, po kozmogenetičkim ovlastima i sposobnostima, teži konkurirati. Prije spomenute analize A. Toyneea pokazuju da se predtehnička društva institucionalno razlikuju najviše po tome koje su biologijske ili socijalne zamjene odabrale za ("oslobođene") pojedince. Ali ih zamjene, neovisno o varijacijama, kao društva nisu izvukle iz spomenute strukturne neprilike.

(II.) Poželjna zamjena, dakle, ne može biti ni biologijski ni socijalno zavičajna, jer se u oba slučaja obnavlja osnovna struktura predtehničkih društava u kojima se proizvodnja ne može odvojiti od zamisli o biologijskoj/socijalnoj hijerarhiji bića potrebnih proizvodnji. Sukladno tomu, proizvodni se proces izjednačuje s procesom poništavanja i nepriznavanja slobode. Poželjna zamjena leži u drugom smjeru. Njezin (zavičajni) korijen treba potražiti u onom sektoru prakse koji je i sam oslobođen obveza zavičajnog sudionika u socijalnom svijetu ili u biologijskoj sferi. Drukčije: koji je i sam posljedica sposobnosti za autonomiju. To je, vidjelo se, tehnička praksa i njezin središnji organizator: tehnička subjektivnost. Analiza je pokazala da je on hibridnom tvorbom (sastavljenom od mrtvog materijala tehničkih naprava, konstrukcijskog umjeća, oniričke energije i imaginacije osjetilnosti /tijela/, idealnih impulsa umnosti i komunikacijske baštine). No u srži mu je nezavičajno kretanje k autonomiji pokrenuto idealitetom slobode.

(III.) S tla koje određuje konstrukcijska tradicija moguće je novi, slobodni, identitet pojedinca odbiti kao utopijski fantazam. Ali, naznačeno je, taj je identitet u zoni kulturne modernizacije već zadobio status središnjeg imperativa. Zato je opremljen i odgovarajućim pritiskom kada prispijeva na rub konstrukcijske prakse koja se treba uključiti u tehničku subjektivnost. Drukčije rečeno, on zatečenu tehničku fosilizaciju ili obrtničku običajnost predvidljivo ne priznaje. Razlog nije samovolja, nego je to posljedica promijenjenih mjerila konstrukcijske uspješnosti. Njih određuje umno/onirička simbioza. Oba člana simbioze imaju potrebu za oblikom konstrukcijskog djelovanja koje ima kozmogenetičke ovlasti. Time je, posredno, doznačen i imperativ da je svaki posebni tehnički sklop, stroj – privremen. Trajna mora biti samo sposobnost tehničke subjektivnosti da svoju proizvodnju beskonačno usavršava. Budući da su i umska i onirička sfera, s obzirom na svoje proizvodne opsesije, izvan zone rizika koje dijeli živo biće sudjelujući u proizvodnji, usavršavanje strojeva se u perspektivi

tehničke subjektivnosti javlja kao načelno – neograničen proces. Koliko je stroj savršeniji/noviji, toliko je sadržajnije priznata autonomija pojedinca. Praktični napredak, dakako, ovisi o konstrukcijskoj imaginaciji i raspoloživim uvjetima. No, ta je činjenica ionako notorna. Bitna je promjena u tome što je ukinuta mogućnost idealnotipičnog, zaključnog, tehničkog rješenja. Svako je samo privremeno dobro koje se održava u toj privremenosti (samo) kao trag najboljih pokušaja tehničke subjektivnosti u jednom trenutku.

(IV.) O procesu tehničke samoreprodukcije najmanje je netočno misliti kao o jednoj vrsti dvostruke dramske povijesti u kojoj su najvažniji odnosi istodobno izvedeni iz identitetskih atributa i funkcionalnih zadaća. Jasno je da unutarnja ograničenja konstrukcijske prakse izravno utječu na to kako se “tehnički pišu” kulturni i socijalni imperativi modernizacije. Ali, jasno je i to da se ona priznaju samo kao ograničenje. Zato modernizacija i ne može praktično funkcionirati odvajajući se sektorski od tehničke preobrazbe. Na djelu je jedinstven proces s raznim “sektorskim brzinama”.

LIKОВИ ПОЈЕДИНЦА I ТЕХНИЧКА MODERNIZACIJA

(a) *Reprezentativni pojedinac i industrijski nad/svijet.* Reprezentativni je pojedinac u atlasu individualizacije zacijelo polazni lik. Njegovo je glavno obilježje, kao i u drugim modelima proizvodnje pojedinca, razlika. Ali pravac pružanja razlike je ovdje vlastit. Razlika se ne javlja kao indeks ontičke originalnosti/nesvodljivosti bića na biće (dakle, kao preventivna blokada praksa indiferencije, neovisno o njihovim izvorima). Pojavljuje se kao opća označnica idealne izvrsnosti pojedinca; ona ga jasno dijeli od drugih pojedinaca. Ali, premješta ga opasno blizu (konstruiranoj) zajednici. Na tragu analize idealizacije F. Nietzschea reprezentativni se pojedinac može odrediti kao idealni primjerak koji svojim (idealnim) postignućima reprezentira unutarnje mogućnosti i sposobnosti zajednice za djelovanje sukladno idealnim imperativima. Zato je on jedna vrsta heroja izvrsnosti. Ili, drukčije, on je “epifanija” onog što bi u idealnoj projekciji jedna zajednica htjela/morala biti. Zato su sva njegova glavna obilježja, s pomoću kojih se uspostavlja njegova različitost, ujedno i obilježja koja se mogu/moraju univerzalno ponuditi kao orijentiri za (umno) djelovanje drugim članovima zajednice.

Logotehničko konstituiranje reprezentativnog pojedinca obavljeno je u okviru kulturne modernizacije. O tome je napisana i više nego obilna literatura. Njezino komentiranje nadmašuje ciljeve ovoga rada. Ograničit ćemo se tek na nekoliko osnovnih uvida, kako bi se jasnije nazrijelo tehničko premještanje reprezentativnog pojedinca u proces samoobliko-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

vanja tehničke subjektivnosti. Po našoj su ocjeni tri takve činjenice važnije od drugih. (i) Povlačenje sposobnosti za slobodu iz izvanjske, "protežne sfere" (R. Descartes), u ljudski duh. Sukladno descartesovskom modelu, životno područje izvan duha, budući da je protežno, jedva je različito, odmjeri li se iz autonomijske perspektive, od mrtva materijala. Zato je izručeno "na raspolaganje" duhovnoj autonomiji. Ona mu, u logotehničkom okviru, dodjeljuje značenjski status (smisao), ne izvodeći ga izvan područja određena označnicom: mrtvi materijal. Kada tehnička subjektivnost integrira konstrukcijsku sposobnost, logotehnička interpretacija postaje mjerodavna za definiranje područja tehničkih "sirovina". (ii) Centriranje duhovnog područja u umnoj sferi. Redukciju je, poznato je, pripremio klasicizam (I. Kant). Ona je omogućila da se duhovni rad izjednači s proizvodnjom znanja. Sva tri "klasična" sektora proizvodnje znanja (epistemološki, etički i estetički) redukcijom su, posredno, preuređena. Promjena je u tomu što se proizvodnja znanja izvodi iz idealiteta slobode. Time je njihova duhovna uvjerljivost izravno posredovana veličinom "odmaka" od životnih praksa koje, zato što su posredovane prirodnom plodnošću, ne mogu imati naslov autonomne zbilje. U logotehničkom okviru redukcija se predvidljivo održava u jednoj vrsti normativne katatonije slobode. Nakon integriranja konstrukcijske sposobnosti u tehničku subjektivnost skicirana se shema primjenjuje kao samorazumljiva podloga industrijalizacije "odozgo" ili bezuvjetna izgrađivanja industrijske strukture kao proizvodnog nad/svijeta. (iii) Reprezentiranje pojedinca umskom slobodom, međutim, skriva "u sjeni" pitanje o energijskoj podlozi umske proizvodnje. Model strukturno isključuje mogućnost da je središnji energijski jamac umske radionice (znanstvene, etičke, umjetničke) na božjoj adresi. Mora ga, dakle, potražiti, posve paradoksalno, u onoj zoni iz koje se već, logotehničkim prevrednovanjem, povukao: u tijelu i njegovim živim obilježjima. Na taj rezultat, posredno, već upozoruje i Kantova analiza rasudne moći. U njoj se, poznato je, prirodi priznaje položaj para(estetičkog) autora; njegovi proizvodi još ne izazivlju estetičko zadovoljstvo (umska rekonstrukcija estetičkog doživljaja), ali izazivlju osjećaj – uzvišenosti i strahopoštovanja. S nešto interpretativne slobode dopušteno je oba imenovana iskustva prepoznati kao sastavnice (šireg) misterijskog iskustva s pomoću kojega se u imaginalnoj dotehničkih društava omeđuje priroda na položaju monopolnog proizvođača dobara; a kako je posrijedi proizvodnja plodnošću, u njoj se tehnički aspekti procesa ne mogu odijeliti od životnih. Ili, ako se hoće, funkcionalni od identitetskih.

Naznačeni su trag, reskije nego drugi, po našoj ocjeni slijedila dva "klasična" autora. Prvi je N. Machiavelli. On jasno po-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

učava da idealnotipični (oslobođeni) pojedinac mora biti sposoban "zajašiti" svoju sreću. Sreća je, podsjećamo, u renesansnoj imaginaciji hiroviti lik prirodna labirinta. Renesansno je očekivanje da ona pomaže umnima i odvažnima. To znači da se vježbom umnih vrlina (dakle, sposobnosti za slobodu) može zahvatiti u labirintske mreže života i steći njihova naklonost. No, postupak, očito, isključuje descartesovski radikalizam; jer je samorazumljivo da se sreća, sukladno renesansnom iskustvu, ne može metodički proizvesti. Ne može se, sukladno tomu, proizvesti ni prirodna plodnost. Ali mogu se pratiti njezini proizvodni naputci.

Na istom je tragu poslije G. W. F. Hegel razvio obranu strasti kao nužnog energijskog izvora umske (idealitetom slobode usmjerene) prakse. Strasti, točno po renesansnoj preporuci, imaju autonomna proizvođača (živo tijelo). On se nikakvom umskom ustrajnošću ne može nadoknaditi, jer nastaje samo prirodnom plodnošću. Energijski izvor umskog djelovanja, dakle, izvan je produkcijskih domašaja umske djelatnosti. Ali, na drugoj strani, strasti bi ostale labirintski slijepe (samoproduktirajuće) bez umske prerade. One, dakle, kako bi bile potpora autonomiji pojedinca, moraju biti umski obuzdane, nadzirane i usmjeravane. Strasti su, baš kao i sreća, likovi "svijeta života", neodvojivi od prirodne zbiljnosti tijela. Zato se skicirani dopis umskog statusa strastima logično proteže na ukupno oniričko iskustvo i oniričku imaginaciju, i na misterijsko bilježenje prirodne prisutnosti. U takvu je modelu "zadaca" kulturne modernizacije oblikovati neprekinute lance umskih izazivača strasti. Zato je estetička praksa u građanskoj modernizaciji uvrštena u atlas "apsolutna znanja". Premda bi, s obzirom na njezinu ovisnost o osjetilnosti i životnim stanjima, prije spadala na umski "labirint" područja (kakav je status dodijeljen, primjerice, duševnim stanjima ili mašti).

Implikacije spomenutih tvrdnji pokazuju da su u strukturi reprezentativna pojedinca dominantna dva obilježja. Prvo, sloboda se može potvrditi samo kao proizvodni proces (znanja). Koliko je procesom, toliko je odredljiv i kao stanje (subjektivnost). Drugo, slobodno djelovanje nije moguće odvojiti od tijela i njegova oniričkog iskustva. No, na drugoj strani, tijelo se zato mora i samo "osloboditi" aktivnom preradom sukladno spiritualnoj zavičajnosti slobode. To znači da se i strast i oniričko iskustvo moraju životno obuzdati i spiritualizirati. Vidljivo je da implikacija ne obuhvaća i zahtjev za radikalnom "racionalizacijom" tijela i strasti. Ni tijelo ni strasti ne gube položaj "rizična" sudionika u umskoj praksi. Reprezentativni je pojedinac srodniji krotitelju sreće nego nadmoćnu planeru. Ali kroćenjem on sreću obvezuje umnošću (podređivanjem svrhovitu slobodnu djelovanju).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

Glavna implikacija, pak, modela u zoni tehničke modernizacije pokazuje se u zaključku da je samo reprezentativni pojedinac kvalificiran razviti tehničku subjektivnost. Na tom poslu on ide za tragom koji mu je ponuđen logotehničkom reinterpretacijom njegova navlastita identiteta. Ali središte se mnogog procesa premješta. Središte više nije u hrvanju sa strastima, nego u "hrvanju sa stvarima" (Hegel). No, s obzirom na (dvojni) identitet reprezentativnog pojedinca, uvlačenjem u tehničku subjektivnost konstrukcijska se sposobnost obvezuje ne samo na anegdotalnu efikasnost pojedinačnih otkrića nego, ponajprije, na kozmogenetičku efikasnost. Ona se pokazuje u oblikovanju autonomna svijeta tehničke samoreprodukcije koji jamči proizvodnu nepropadljivost tehničke subjektivnosti kao aktera umnosti. Ona ne jamči nepropadljivost pojedinih tehničkih rješenja ili pronalazaka. Naprotiv, budući da je tehnička subjektivnost akter umnosti ona je obvezatna raditi na usavršavanju tehničke zbilje orijentirane umskim likovima idealiteta. Propadljivost i zastarijevanje pojedinih tehničkih naprava samo su druga strana tog rada. Zato je opravdano ustvrditi da je tehnički cilj ovog procesa oblikovanje sustava (tehničke) proizvodnje kojoj je glavna zadaća proizvoditi – samu proizvodnju. Budući da tehnički sustavi nisu zajamčeni rođenjem, njihova se postojanost mora neprekidno u proizvodnu procesu obnavljati i održavati. Pa svaka posebna tehnička procedura postaje dijelom (imaginarne) cjeline tehničkog samoodržavanja.

Na empirijskoj razini tri su posebne skupine događaja s iznesenim ciljem navlastito svezane. Prva je vidljiva u postupcima koji ciljaju tehnički preurediti proizvodnju znanja. Na toj se osnovici oblikuje suvremena znanstvena praksa. Druga je vidljiva u postupcima obvezujućeg tehničkog kvalificiranja ljudskih sudionika tehničkih procesa. Treća, pak, obuhvaća niz postupaka klasične industrijalizacije u kojima se zrcali veća skrb za tehnički izum (stroj, energijski izvor, infrastrukturni sklop, organizacijski model, itd.), nego li za uporabno dobro. Zbog očite nespretnosti i neprikladnosti tih dobara bila se uvriježila i podcjenjivačka složenica: inženjerski dizajn; njome se sugeriralo da u industriji proizvedena dobra nisu sukladna uporabnim očekivanjima. Ona su "manja" od tih očekivanja.

No, ta okolnost posebno ne ugrožava tehničku samouvjerenost. Prva industrijalizacija u razdoblju 1750. – 1830. konvencionalno se označuje "razdobljem čuda" (Mokyr, 1990). Ima li se na umu njezino utemeljenje i zadaća, ona je, doista, obvezatna ponuditi – čuda. Nije, dakako, posrijedi doslovni prijepis alkemijske općinjenosti čarobnjačkim zadaćama znanja. Posrijedi je, međutim, proces samoizgradnje prirodi para-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

lelnog proizvodnog procesa u kojemu se, i s pomoću kojega se, tehnička subjektivnost društveno ukorjenjuje i dobiva određivi povijesni sadržaj. Taj se proces intencionalno može oblikovati samo "odozgo", kao tehnička izvedenica umnosti. Činjenica da se oblikuje na položaju socijalnog nad/svijeta, sa zadaćom usporedne prirode, ne implicira da novoformirana industrijska struktura djeluje s minotaurskim ovlastima i domašajima. Već i dugotrajne oscilacije u tehničkom razvitku pokazuju da spomenute označnice treba pročitati s jednom vrstom skepse. Atributi na prvom mjestu impliciraju namisao da se s pomoću novog industrijskog nad/svijeta uspostavi proizvodna zbilja koja "oslobađa" barem na dvije razine. Na prvoj, ona djeluje kao popravljivač konstrukcijskih propusta prirodne plodnosti (u nizu proizvodnih praksa koje se zasnivaju na "kooperaciji" inženjerske pameti i prirodnih događaja); na drugoj, djeluje kao aktivni preusmjerivač proizvodnih procesa, mijenjajući i njihove svrhe i njihove izvedbene sklopove. Time djeluje i kao popravljivač konstrukcijskih propusta u vlastitoj praksi.

Na skiciranim obilježjima počiva slika o industrijskoj strukturi kao o središnjem "pogonu" modernizacije. Slika sugerira da bi bez tehničke subjektivnosti umska kritika života ostala ograničena na logotehniku. Prekoračenjem logotehničke granice (mogućnosti tehničkog funkcioniranja jezika) kritika se samooblikuje kao sustavna proizvodna praksa koja "oslobađa" na više razina i načina, dosežući do onog ruba gdje se životnost tjelesne zbilje potvrđuje tako što se umski idealizira u autonomnu proizvodnu procesu. Ta činjenica dopušta da se niz konstruiranih oblika i tvorba, nastalih u industrijskom procesu, ustali u novim ulogama dvostrukih označitelja građanske autonomije i sposobnosti. Zato se nad/svijet industrije u razdoblju 1750. – 1914. (ali djelomično i potom) predvidljivo monumentalizira. Pravo na to stječu jednako i proizvodni sklopovi (tvornice, strojevi) i infrastrukturne mreže (pruge, ceste, energovodi itd.) i posebna uporabna dobra kakva su, primjerice, konfekcijska odijela, automobili ili stambena oprema. Osim što su sastavnice "funkcionalnih" praksa, spomenuti su predmeti i nositelji značenja u novoj komunikacijskoj dinamici s pomoću koje se tehnička subjektivnost legitimira u ulozi kozmogenetičkog jamca umskog identiteta građanina. Na toj, dvojnoj funkcionalnoj/identitetskoj podlozi prije spomenuto hrvanje sa stvarima dobiva novu odrednicu. Ono je istodobno povijest jednog identiteta i povijest jednog umijeća. Zahvaljujući tomu, umno obuzdavanje strasti u klasičnu se industrijalizmu prakticira kao proces podređivanja tijela (života) konstrukcijskim i oblikovnim imperativima izvedenim iz industrijskog nad/svijeta. Preciznije rečeno, novostvorena in-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

dustrijska struktura, osim kao proizvodni proces sa specifičnim proizvodnim zadaćama, djeluje i u ulozi nadređena i osamostaljena izvora predložaka poželjna socijalna ponašanja. Ponašanje po predlošku izvedenom iz industrije izjednačuje se s ponašanjem po predlošku reprezentativne individualizacije. Time je identitet građanina "omeđen" ulogom jedne vrste katetoničnog epohalnog manekena industrijski posredovane slobode.

(b) *Hiroviti pojedinac i eugenička idealizacija*. Iz prijašnje analize proizlazi da je reprezentativni pojedinac stožerni lik tehničke modernizacije koja je strukturno određena obvezama prema zajednici. Već i sama reprezentativna granica lika pokazuje da se njegov umski identitet poklapa s dužnostima prema zajednici (drugih). Zato su i prve industrijalizacije u razdoblju 1750. – 1830. i 1830. – 1914. strukturno određene imperativom da se industrija uspostavi kao nova proizvodna nadzbilja građanske zajednice; dakle, da se kao cjelina (industrijske strukture) ukorijeni u društvenoj zbilji i legitimira kao nova proizvodna osnovica zajednice obvezane umskim imperativima. Modelom se, ponovimo, oblikuje industrijska proizvodnja – industrije. Industrija, sama po sebi, postaje glavnim proizvedenim dobrom. Očekivanja reprezentativnog pojedinca usmjerena na nju nisu još nedvosmisleno "kapitalistička", razumije li se pod tim pridjevom isključiva zainteresiranost za profit zajamčen tehničkom rekonstrukcijom proizvodnje. Očekuje se, dakako, i profit. Ali glavni smjer očekivanja prisutan je na drugoj razini. Očekivanje je umni stav da će novonastala tvorba, industrijska struktura (s pripadajućom joj tehničkom subjektivnošću), navlastitom proizvodnom/kozmijskom trajnošću i sposobnošću, biti jamcem umne perspektive zajednice; zato prve industrijalizacije, gotovo do sredine XIX. stoljeća, i nisu gospodarskim sektorom s efikasnošću koja je obvezatno nadmoćna drugim sektorima (primjerice, trgovini). Ali to i nije njihova prva zadaća. Zadaća im je, naprotiv, zajamčiti proizvodnu autonomiju zajednice s pomoću koje će se moći nadmašiti sva ograničenja nametnuta ovisnošću o prirodnoj plodnosti (ovisnost o resursima, biološkim obilježjima stanovništva, položajnim ograničenjima mjesta itd.). Paradoks je, međutim, u tomu što je, kako klasične društvene analize razdoblja pokazuju, pri tome prvo nastradao stožerni lik preobrazbe – reprezentativni pojedinac. Prva industrija postala mu je i – prvom modernizacijskom klopkom.

Strukturno promatrano, dvije su glavne teškoće modela. Prvo, imaginacija izvedena iz obzora reprezentativnog pojedinca nije sposobna uobličiti predodžbe o uporabnim dobrima u svakodnevicu i tako pripremiti njezinu tehničku obnovu. Razlog je jednostavan: reprezentativni pojedinac i nije obvezan

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

svakodnevicom, nego udaljavanjem od nje, u idealitet reprezentativnog hrvanja sa stvarima i strastima. Zato se u njegovoj imaginaciji svakodnevni život predvidljivo gubi pod općom označnicom: reducirano "nešto"; praktična inventura, pak, učinaka takva smjera nedvosmisleno pokazuje da je na djelu program nasilja. Interesno promatrano, ono je klasno razdijeljeno. No tehnički promatrano, ono je posljedica – samo nehata reprezentativnog pojedinca za životnu labilnost tijela/prirode. Zaokupljen umskim idealitetom, on, dogmatično, jer i ne može drukčije, tehničke granice tijela izjednačuje s tehničkim granicama konstrukcijskog sklopa. Manjak, pak, potrebnih dobara u svakodnevici nadoknađuje posudbom od drugih proizvodnih praksa predindustrijskog podrijetla (od obrtništva, seoske proizvodnje ili, jednostavno, zgošnjim rentiranjem prirodne plodnosti). Drugo, inženjerska sposobnost reprezentativna pojedinca ograđena je unutarnjom nedovršenošću brojnih sastavnica industrijske strukture u rasponu od (nerazvijene) energijske proizvodnje do kaotične standardizacije ili proizvodnog upravljanja. Dakle, i oniričke i konstrukcijske moći reprezentativnog pojedinca reducirane su na jednu vrstu normativnih opsesija koje direktivno cenzuriraju poticaje "odozdo", iz svakodnevice. Zato je dekonstrukcija modela usmjerena, najprije, mijeni stožernog lika modela. Na njegovo prazno mjesto uglavljuje se novi lik: hiroviti pojedinac.

Najgrublje rečeno, hir je onaj način upravljanja strašću koji počiva na stavu da je sama strast – umna. Tragovi te epistemološke naive uočljivi su, primjerice u A. Smitha. On, poznato je, tvrdi da gospodarsko djelovanje, dosljedno orijentirano pojedinačnom pohlepom, nužno povećava – nacionalno bogatstvo. No, držimo da je manje pogrešno korijen spomenute naive potražiti u radovima markiza de Sadea i njemu srodnih autora. Sažetak tih radova svodljiv je na stav da je erotično zadovoljstvo, kao središnji sadržaj strasti, autonomno u odnosu na tvorbene procese plodnosti s kojima je do tada erotično zadovoljstvo bilo bezuvjetno obvezano. Odvajanje, posredno, sugerira da se erotično zadovoljstvo može autonomno oblikovati. Korijen autonomije je samo jedan: umno posredovana sloboda. Oblikujući to zadovoljstvo, ona uživa – u sebi samoj. Budući pak da je oblikovanje takva zadovoljstva, koliko se njime posreduje sloboda, nužno tehnički režirano, makar samo i logotehničkim pomagalima, erotično zadovoljstvo zadobiva položaj – proizvoda. Gubitak (misterijske) veze s prirodnom plodnošću oslobađa ga normativna nadzora. Ali, na drugoj strani, položaj (autonomna) proizvoda obvezuje ga da se opsesivno potvrđuje u ničim ograničenoj izvornosti/ neponovljivosti (kao posrednom zrcalu užitka u slo-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

bodi). Zato je hirovito upravljanje strastima istodobno konvencionalno / fantastično.

Sa stajališta koje zagovara ekskluzivnu zavičajnost slobode i autonomije u duhovnoj sferi predloženi je stav, jednostavno, besmislen, jer je izvanjsko (neduhovno područje) životna pustinja, samo uvjetno zamisliva u susjedstvu slobode. No, već prije spomenuta činjenica – da umsko djelovanje ne samo da ovisi o energijskoj opskrbi iz svijeta života nego da mu je nužna baš osamostaljena erotična potpora (osamostaljena u odnosu prema prirodnoj plodnosti) – ne dopušta da se strasti otpišu u (mrtvi/nesvijesni) arhiv likova problematične slobode. One, i funkcionalno i identitetski promatrano, sudjeluju u umnošću orijentiranom djelovanju. Doduše, njihov hijerarhijski položaj u ustroju reprezentativna shematizma nije visoko. Ali je, na drugoj strani, iz ustroja i strukturno neuklonjiv. Ta se očita nedosljednost u romantičnoj preradi skicirana traga uklanja jednom dalekosežnom preinakom. Pukotina koja dijeli duhovno/protežno područje premješta se prema razlici živo/neživo. Osloncem na to premještanje romantika je pripremila i novu "obranu" tijela kao duhovne činjenice; ali i razumijevanje duhovnog područja kao druge strane tjelesnosti. Na naznačenu tragu autonomna rekonstrukcija (i tehnička režija) erotičnog zadovoljstva logično se izjednačuje s – oslobađanjem života (kao takvog). Budući da se, pak, život potvrđuje unutarnjom bujnošću svojih konvencionalnih/fantastičnih razlika, spomenuto oslobađanje života izravno se izjednačuje s izazivanjem viška živonog obilja. Hir je samo prirodni lik atlasa tog obilja. Istu osnovnu interpretacijsku liniju preuzimlje i kulturna moderna na prijelazu iz prošlog u tekuće stoljeće, odbacujući sve druge, situacijske, obveze kulture u korist obrane/obnove životne neposrednosti. Uzmu li se u obzir tada predložene poetike (u rasponu od nadrealizma ili naïve do dadaizma ili konstruktivizma), lako je uočiti da se životna neposrednost indicira mrežom samo prividno kaotičnih, hirovitih označitelja. Njihova naglašena samovoljnost izravno polemizira s normativnom ukočenošću tehničke subjektivnosti reprezentativnog pojedinca. (I s, dakako, njegovom, i više nego tjeskobnom, socijalnom i ekolojskom bilancom.)

Na skiciranoj podlozi hirovitost (strasti) gubi problematična obilježja, dopisana hiru u reprezentativnom modelu individualizacije. Ona više nije lik kaotična ugrožavanja normativnih mreža reprezentativne tehničke subjektivnosti nego, naprotiv, drugo središte reprodukcije te umnosti. Promjena dalekosežno mijenja položaj oniričke prakse u tehničkoj modernizaciji. Onirička se sfera, najkraće, pomiče prema samom središtu te prisutnosti. Posrijedi je činjenica da sa-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

mo onirička praksa može hirovima strasti dopisati tematske atribute. Time oni postaju u tehničkom pogledu jasno određivim putanjama proizvodne/potrošne "racionalnosti". Žudi se za ovim, a ne za onim, a najčešće za ovim/onim. Budući da hirovitost, premda je konvencionalna, nije obvezana "realističnošću" reprezentativnog pojedinca, predmeti hirovitih slika konvencionalno se pokazuju u imaginarnoj perspektivi; u osnovi, oni se legitimiraju novom nad/naravnom autorskom adresom: oniričkom samovoljom. Kada govori s te adrese, tehnička subjektivnost poručuje da je tehnički zbiljsko ponajprije ono dobro koje je imaginarno "proizvedeno". Ili, drukčije, onirički moguće (predočivo, zamislivo) postaje tehnički nužno.

Komunikacija između tehničke subjektivnosti i oniričke imaginacije, vidjelo se, regulira se primjerenom kulturnom modernizacijom. No, komunikacija se ne može učvrstiti bez nove uloge razmjene. Razmjenski se proces mora pojaviti s novim autoritetom kako bi već u mrežama tržišnog posredovanja onirički imperativi "korisnika" stekli uvjerljivost proizvodnih naloga. Tu je, po našoj ocjeni, korijen činjenice da se u modelu s hirovitim pojedincem tržište pojavljuje kao glavni operativni okvir stabilnog izazivanja tehničke subjektivnosti. U povijesti tehničke modernizacije taj susret između tehničkog istraživača i tržišnog poduzetnika kasnim je događajem, pa se već i zbog toga ne može reći da je modernizacija bila isključivo ekonomski/tržišno zainteresiranim poduhvatom. No ona, nedvojbeno, nakon uspostave spomenute veze, to jest. Ta okolnost temeljito mijenja osnovnu aktersku shemu u modernizaciji. Tržišni poduzetnik sve do "globalizacije" devedesetih godina (ovog stoljeća) nije dosta moćan tehničkoj subjektivnosti i praksama nadrediti tržišne imperATIVE i impulse. Konstrukcija industrije kao direktivnog nad/svijeta to, jednostavno, ne dopušta. Ali, na drugoj strani, prihativši obveze na oniričkoj adresi, poduzetnik, makar samo logotehnički (simboličnim strategijama izazivanja žudnje), može oblikovati moćne posredne pritiske na industrijski nadsvijet. Pritisci tržišnih advokata djeluju na dvije razine. Na prvoj potiču "premještanje" glavnog cilja tehničke modernizacije; proizvodnju proizvodnje potiskuje novi cilj koji, istodobno, jamči bezuvjetnost prijašnjeg; to je proizvodnja viška predmeta/dobara, jer je hirovitost "racionalna" samo u višku (makar i istoga). Na drugoj razini pritisci potiču osposobljavanje tehničke subjektivnosti za stvaranje viška tehničke novoće (proizvedenih dobara). Obje skupine pritisaka djelujući skupa preventivno otklanjaju opasnost da tehnička subjektivnost, zauzeta normativnom reprezentativnošću svojih glavnih opsesija, ne propadne u zastarjelosti. Zbog toga je sistemska trajnost znan-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

stvenog/tehnologijskog istraživanja, od početka tekućeg stoljeća, postala glavnim uporištem održavanja tehničke uspješnosti. U kritikama "konzumizma" ta je činjenica bila izložena okrutnom sumnjičenju. No ona je, strukturno promatrano, konvencionalna posljedica paradoksalne tehničke obrade – svakodnevnog života. Ponudivši svakodnevnici Ali-babinu pećinu (imaginarnu robnu kuću) s viškom realnih/odsanjanih predmeta koji sada planirano zastarijevaju, ne toliko zbog načelnog tehničkog propadanja, nego zbog identitetskog rotiranja hirovite žudnje, tehnička je subjektivnost oblikovala trajni izazov koji je sili da i samu industrijsku strukturu razvija u jednoj vrsti oniričkog zavodništva gdje je postojano samo oniričko obećanje.

No, isti pritisak je i izvor temeljnog ograničenja tog modernizacijskog modela. Izlažući, i na korisničkoj i na proizvodnoj strani, oniričkoj radikalizaciji industrijske prakse, tehnička subjektivnost ne može izbjeći indiferenciju (brisanje razlika) između oslobađanja života i oslobađanja od života. Indiferencija je nametnuta obvezom tehničke subjektivnosti da svoje sastavnice priznaje samo koliko su proizvodne. To, praktično, znači da je u tehničkoj proceduri oslobađanje života reducirano na "istiskivanje" iz tijela (prirode) konvencionalnih/imaginarnih žudnja (hirova) i napora potrebnih u oblikovanju konstrukcijskih pritisaka u samoj industriji i tržišnih pritisaka izvana. No "istiskivanje" nije, budući da se zbiva u živoj zbilji, reverzibilnim procesom. Ono, kada se ne regulira razlikama same žive zbilje, postaje, dakle, paradoksalnim planskim ukidanjem života s pomoću likova njegove orgijastičke bujnosti. Najmanje je netočno, po našoj ocjeni, takve prakse označiti složenicom: orgijastičke utopije. Uočiti je da se one tehnički režiraju na isti način na koji se režira i tehnička praksa koja još indiferenciju uspješno nadzire. (Primjerice, socijalna i komunikacijska režija narkomanske utopije na početku stoljeća; ili pornografske utopije šezdesetih godina, itd.) No, te režije obvezuje i jedna nezanemarljiva razlika. Ona se očituje u tomu što se orgijastičke utopije orijentiraju redukcijom identitetskog iskustva i volje, funkcionirajući kao tehnički proces koji suspendira identitetsko sjećanje u korist jednog SE zbivanja (uzbuđuje SE, zbiva SE, itd.) koje je za navlastitu labilnost života (priroda) – slijepo. Zato je zaključna točka tog zbivanja izjednačavanje tijela (života) s mrtvim materijalom. Vidjelo se, to nije strukturna intencija modernizacije naslonjena na hirovita pojedinca. Ali vidljivo je i to da ona nema modelski pripremljenih sredstava za strukturni nadzor skicirana ishoda. Pogotovo što akceleracija orgijastičkih utopija "zasijeca" u tijelo, u samu životnu osnovicu, računajući s njegovom (predsvijesnom) slijepošću. Pa u "ostatku", nerijetko, ne os-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

taje čak ni poznata hegelovska "ljuska", nego doslovno usmrćeni ljudski materijal bez mogućnosti ikakve nadoknade u dramskim mrežama; jer se to brisanje, zato što je suspendiralo identitetsku baštinu modernizacije (umsku autonomiju), i ne može dramaturgizirati. Može se "samo biti tužan zbog onih koji nisu znali kako umrijeti".

No, premda nema osiguran uspješni strukturni nadzor skicirane opasnosti, u ovom se modelu oblikuje smjer napretka koji je analogan napretku u umskoj idealizaciji u prethodnom, reprezentativnom, modelu. Najmanje je netočno nazvati ga smjerom eugeničke idealizacije (Rogić, 1999). Srž je smjera u imperativu da se onirički fantazmi (hirovi) organiziraju kao idealno poželjna životna stanja (primjerice, "vječna" mladost, trajno zdravlje, nepomućeno zadovoljstvo, "beskonačna" starost, sposobnost tehničkog nadzora sreće u ljubavi, itd.). Promatra li se razvitak te tendencije za stajališta izravnije zainteresirana za povijesnu periodizaciju europske tehničke prošlosti, opravdano je potražiti njezin korijen u razdoblju nakon 1850., kada se obavlja i prva ekološka reinterpretacija čovjekova opstanka, a posve nedvosmisleno on je na djelu od razdoblja uspona fordizma, nakon 1918. Na unutarnjem planu vidljiva je transformacija koja cilja tvornicu urediti kao jedinstveni sklop koji simulira organsko jedinstvo živog bića. Na izvanjskom planu industrijska se struktura sve ambicioznije pojavljuje u ulozi tehničkog organizatora snivanja. Na tom tragu jednako vrijednim postaju industrije koje organiziraju hirovitu promjenu mjesta (prometne) i industrije koje organiziraju hirovitu promjenu svakodnevnih životnih okvira (industrije predmeta za "široku potrošnju"); industrije imaginarnog iskustva (filmska) i industrije usavršavanja tijela itd. Sve te industrije moguće je opisati kao sektore poslova zauzete radom manje ili više radikalnih tehničkih hibrisa (tehničkih sklopova). Hibris je tehnički/društveni sudionik identitet kojega je neodredljiv bez strukturne veze dviju različitih supstancija: rođene i konstruirane. (Primjerice, automobilist je primjer jednostavna hibrisa, itd.) Tehnički konstruiran dio hibrisa, po pravilu, onaj je dio kojim se uklanjaju konstrukcijski propusti, pogreške, ili idealni manjkovi koje rođeni dio (tijelo) prirodno baštini. U perspektivi, tehnička subjektivnost ovog modela svoju zadaću predočuje kao sustavno uklanjanje "pogrešaka" života – s njega samoga, kako bi se on (napokon) mogao uspostaviti u vječnoj obnovljivosti svojih najboljih stanja. No time, paradoksalno, budući da se ta stanja ne mogu zajamčiti bez tehničke proizvodnje, tehnička subjektivnost, ponajprije, osigurava nepropadljivost najboljih – tehničkih stanja.

(c) *Pojedinac baštinik i neoindustrijska biologizacija*. Zamisao o pojedincu/baštiniku na mjestu posebna lika tehničke modernizacije posebno ohrabruju tri (modernizacijske) okolnosti.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

Prvo; praktično funkcioniranje tehničkih hibrida. Neovisno o tomu što funkcioniranje nadzire tehnička subjektivnost, stojeći na mjestu gospodara njegove dinamičke i funkcionalne (ne)stabilnosti i efikasnosti, pitanje o identitetskim obilježjima sudionika u hibridnu tehničko sklopu ne može se već ni tehnički izbjeći. Napose kada hibridni tehnički sklop ima, po živog aktera u sklopu, rizične zadaće (primjerice, rad u izvanrednim ekološkim ili socijalnim uvjetima). Ali i kada se hibridni sklop – sklapa (primjerice, genetička ili kemijska spojivost sastavnica hibrida).

Drugo; iskustvena zavodljivost orgijastičkih utopija. One vidjelo se, izazivlju funkcionalne pritiske i ovisnosti štiteći ih likovima direktivne ugone; njihovo dekonstruiranje nije moguće, ili je vrlo teško, pripremiti isključivo tehnički (kao jednu vrst refleksa sa suprotnim smjerom); potrebno je, naprotiv, tehničku dekonstrukciju razviti kao istodobnu praksu oblikovanja (novog) identiteta pojedinca do tada podređena orgijastičkoj ovisnosti. Komercijalni otisak tog uvida vidljiv je i u tendenciji tržišnih aktera da se i trošenje dobara organizira identitetski. To posredno, znači da se na tržištu ponudeno dobro teatralizira vlastitom ukorijenjenošću u kojem, identitetski jasnom, životnom stilu. Tim se posredovanjem orgijastičko zadovoljstvo djelomično "premješta" iz tehničke, SE sfere, prema imenovanom i živom korisniku (biću). Premda je očekivanje da će time razorni oblici orgijastičke ovisnosti biti uspješno obuzdani nedvojbeno pretjerano, ipak skicirana promjena nudi veće mogućnosti "socijalizacije" razornih tragova orgijastičkih utopijskih stanja.

Treće; obje prije spomenute okolnosti djeluju u okviru prije opisana modela eugeničke idealizacije, pa je najmanje netočno držati ih unutarnjim "ispravljačima" ekstremnih učinaka modela. No, osim njih, na razvojnu vrijednost zamisli o pojedincu/baštini utječe i jedna činjenica koja više tom modelu ne pripada. Ona je posrednom posljedicom strukturne tendencije tehničke subjektivnosti da se ukorijeni (premda nezavičajno) u socijalnom i životnom okolišu na mjestu sile kozmogenetičkim ovlastima. Dok je granica tog okoliša zemaljska (ekumenska), tendencija se može razumjeti kao iznutra homogena tehnička ekspanzija koja je tek obvezatna na kulturnu i ekološku obzirnost. No, kad se granica okoliša premjesti na svemirsko područje ("kolonizacija" svemira), prilike gube polaznu prostodušnost. Poznato je da se šezdesetih godina ta granica i zbiljski premjestila. Od tada, tehnička se sposobnost načelno testira uspjesima u "povratku na nebo". Glavna razlika, koja pri tomu pogada tehničku subjektivnost, očituje se u tomu što živi sudionik u hibridnim tehničkim sklopovima, zbog ekoloških ograničavanja, ne može sud-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

jelovati u pothvatu; neživi sudionik, pak, barem u komunikacijskoj i osjetilnoj sferi, mora zamijeniti odsutnog živog partnera. To znači da zamjena nije mehanička, nego izravno utječe na opću zamisao o tehničkom sklopu. Povijest modernizacije pokazala je da je na tom mjestu simulirani sklop (simulakrum) zamijenio hibridni sklop. Simulakrum je, po podrijetlu, konstruirana tvorba. Ali, po (simuliranim) obilježjima načina djelovanja on je živi organizam, ili teži takvim biti. Posve je očito da se u takvim prilikama radikalizira pitanje o naravi naprave/stroja na obje strane konstrukcijske simetrale. Na jednoj strani traga se za odgovorom na pitanje o ontičkom položaju stroja; na drugoj strani traga se za odgovorom na pitanje o identitetskim odrednicama koje su nužne kako bi on postao autentičnim simulakrumom (autentičnom krivotvornom). Radikalizacija tih pitanja predvidljivo usmjeruje tehnička istraživanja prema istraživanju životnih i komunikacijskih identiteta. Sržni tehnički imperativ koji pri tomu obvezuje može se sažeti u premisu da se strojevima/simulakrumima ne može uspješno upravljati ako komunikacija s njima nije određena u istom identitetskom predlošku kojemu i "korisnik" i stroj navlastito pripadaju. Taj je uvid u klasičnu obliku ponudio još (pisac znanstvene fantastike) I. Asimov, analizirajući hipotetičku evoluciju strojeva/robova. I opravdano je zaključio da se roboti ne mogu "pobuniti" protiv čovjeka, jer su oblikovani na zajedničkom identitetskom predlošku kao i čovjek, pa mu, kao zajedničkom zavičaju i pripadaju.

Arheologijski promatrano, začetak tehničke povijesti simulakruma je u romantičnoj ideji po kojoj je središnji cilj estetičkog djelovanja – revitalizacija ili oživljavanje (bića, stvari). Ideja implicira da je sržna skrb estetičke prakse skrb o nepropadljivosti života. No, s obzirom na mjesto smrti u praksama života, skrb o nepopravljivosti i nije posve zavičajna na životnom području. Ona je neka vrst umske/demonske intervencije "odozgo". Iz te činjenice, vidjelo se, proizlaze i dvije identitetske regulacije tehničke subjektivnosti.

U modelu eugeničke idealizacije skrb za nepropadljivost transformira se u eugeničke fantazme i iz njih izvedene hibrise. No oni, neovisno o tomu s kojim ih povlaštenim statusima biotehnička intervencija može opremiti, ne omogućuju više od uklanjanja bilo prirodnih bilo tehničkih "pogrešaka" iz napora tehničke subjektivnosti da osigura trajnost i nepropadljivost. Hibridni sklopovi još su životno ovisni, premda već mnogi nezavičajni, pa im je i sposobnost za tehničko djelovanje određena lomnošću životnih sastavnica. Zato oni i nisu najpogodniji oblici za kozmički (onirički/imaginarni) nastavak tehničke povijesti. Prije bi se moglo reći da su pogodniji za nastavak imaginarne povijesti prirode (klonirana bića, gene-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

tičke kombinacije, itd.) koja se nastavlja u sjeni (spore/posustale) prirodnom plodnošću zajamčene evolucije. No, i takvo radikalno odvajanje tehničke subjektivnosti od prirodnih ovlasti ne oslobađa njezinu (tehničku) praksu od identitetskih pitanja. Ona su jednostavno (kritički) obvezatna.

U modelu, pak, neoindustrijske biologizacije (strojeva) i tehničkih praksa dopušta se i tehničkoj povijesti nastavak u jednoj vrsti realne/imaginarnog simulacije. Ta je mogućnost ponuđena već i činjenicom da je tehničko simuliranje "zavičajno" nastalo u onim zonama tehničke ekspanzije koje su, u ekološkom pogledu, "izvanjske" (gdje je ljudski/zemaljski život, u svojim konvencionalnim obrisima, neukorjenjiv). Zahvaljujući tomu, tehnička je subjektivnost zadobila neograničene ovlasti simuliranja; ali su parametri osjetljivosti, brzina, materijala, komunikacijskih predložaka itd., pri tome, obvezatno nadnaravni, označuju li se riječju "naravnost" poznata nam zajednica živih bića na matičnom planetu. Tu perspektivu navješćuje i zaključno uklanjanje živih bića iz uloga tehničkih pomagala u industrijskoj proizvodnji za naručitelje s rubnim/atipičnim zahtjevima. Ne radi toga što su organizatori industrijskih poslova pogođeni posebnom obzirnošću, nego zbog toga što su ta bića, funkcionalno promatrano, tehnički nepouzdana za simulacijske prakse koje je tehnička subjektivnost, ojačala u kozmičkim programima, sposobna izazvati i režirati. No, na drugoj strani, ponudu obilja tehničkih mogućnosti koje sada prethodi svakoj posebnoj potrebi nije moguće jasno diferencirati i odmjeriti izvan – "zbijske" identitetske povijesti. Na toj se točki, paradoksalno, reprezentativni pojedinac i pojedinac/baštinik dodiruju. Iskustvo prvoga poučava da je u građanskoj modernizaciji mjerodavan samo onaj identitet koji je "slobodno sintetiziran". Iskustvo drugoga poučava da je identitetska tvorba središnje dobro i u praktičnom oblikovanju simuliranih tehničkih praksa i u izgradnji nužne hijerarhije mjerila za životno jasno kartiranje globalnog tehničkog labirinta. Pojedince/baštinka treba razumjeti kao zakonita gospodara nagoviještenih imaginarnih (post) povijesti.

Povijesne činjenice pokazuju da se program modernizacije građanskog svijeta naslanja na jedan, u osnovi konzervativan, identitetski okret. Posrijedi je, poznato je, renesansni predložak identitetskog orijentiranja europskog građanstva unazad (antičkim uzorom). Okretom se, stoga, prvi put dramatižira i pitanje o baštini. Ekološka analiza poučava da je baština onaj skup dobara koji organizmu nužno pripada, na temelju lanca srodstva. Unatoč biotehnološkim uspjesima takva se definicija baštine mora razumjeti deterministički, barem toliko koliko organizam o svojim životnim precima (još) – ne

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

može odlučivati. Oni su mu dodijeljeni voljom prirodne plodnosti. Program građanske individualizacije, budući da mu je u središtu autonomna rekonstrukcija pojedinčeva opstanka, skicirani lik baštine "dorađuje" baštinskim pravom koje pojedincu pripada na temelju odabranog/imaginarnog lanca srodstava; dakle, na temelju autonomno oblikovana životnog identiteta. Time baština izmiče determinističkoj redukciji, ali samo djelomično, jer autonomna odluka o onomu što je pojedinac odabrao baštiniti s obzirom na svoju slobodu dopire samo do onoga što autonomno, u tehničkoj subjektivnosti, može proizvesti. No tijelo, koje mu je egzistencijalno najbliže, mora dobiti – izvanjskom dodjelom. Zato je identitet tvorba koja se nužno oblikuje suradnjom između prirodne plodnosti i građanske subjektivnosti. Reprezentativni pojedinac još ne može razgovijetno odrediti osnovicu te suradnje. Ali može ustvrditi da baštini sva izvrsna stanja i obilježja zajednice kojoj pripada (u idealnoj projekciji ljudske zajednice), dakle, njezin tvorbene potencijal. Hiroviti pojedinac područje tvorbene izvrsnosti širi na ukupnu obranu života, pa i nije netočno reći da je on baštinikom tvorbena potencijala građanske subjektivnosti, ali i proizvedena životnog obilja. No, zato što im je autonomno baštinjenje omogućeno tek tehničkom rekonstrukcijom njihove umske i osjećajne autonomije, oba baštine i rizični položaj fantomskih aktera čija je povijest uspjeha samo tehnička. Neoindustrijska uporaba simulakruma rizičnost toga položaja ne mijenja bitno. Ali bitno mijenja zonu legitimnosti gdje se određuje koji (i koliko) proizvod tehničke subjektivnosti može biti priznat na položaju – uzbaštinjena dobra koji se treba proizvesti da bi bio baštinom. Zato o pojedincu baštiniku nije netočno misliti kao o – povratniku iz idealiteta. Teškoća je tek u tome što adresa povratka nije najčitljivija.

K TRANZICIJSKOM ISKUSTVU

Izložena skica građanske modernizacije u tehničkom sektoru navodi na (razložni) zaključak da samo cjelovito razumijevanje modernizacije može biti osnovica (čak i hlijastičkih) pokušaja izrade novog atlasa građanske povijesti. Isti zaključak uporabljiv je i u kritičkoj inventuri mogućnosti i uporišta razvojnih alternativa. Budući da je skupina tzv. tranzicijskih zemalja i neposredno zainteresirana za takvu inventuru, nagoviješteni zaključak ima i dodatnu uporabnost. Ona neposredno proizlazi iz činjenice da su u društvenim okolnostima, kakve su tranzicijske, pritisci prema razdvajanju likova političke i tehničke modernizacije neočekivano dobro zaštićeni i poduprti. To je već uočljivo i na razini nekih osnovnih definicija. Primjerice, u tranzicijskom iskustvu predodžba o civilnom društvu trajno se posreduje jednom vrsti tehničke nekompetencije, da-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

kle, posve odvojeno od tehničkog društva, premda je, s obzirom na cjelinu modernizacijskog iskustva, notorno da se civilno društvo može uvjerljivo oblikovati samo osloncem na tehničko društvo i nužno tehničko kvalificiranje koje ono jamči. Sličnih primjera ima dosta pa i ne držimo korisnim ovdje ih nabrajati. Korisnije je ići za pitanjem (pitanjima) o korijenu prije spomenutih pritisaka. Zbog obvezatne ograničenosti ovog rada pokušaj i nije znatno više od osnovne uputnice.

Koliko je vidljivo, tranzicijske su zemlje na različitu položaju s obzirom na izvanjsku potporu zamisli o istodobnoj/cjelovitoj modernizaciji. Primjerice, u rusku je modernizaciju investirano s uočljivom nebrigom za stupanj demokratizacije njezinih političkih/pravnih institucija. Prije bi se moglo reći da je cilj tih investicija bio osigurati izvršni dio tehničke strukture (nuklearna, svemirska, vojna) od opasnosti da je zlouporabe sudionici paralelnog kriminalnog "poduzetništva", po financijskoj moći ravnog onomu zakonitom. Na suprotnom kraju takva (imaginarna) popisa nalazi se hrvatski primjer. U njemu je, držimo, i više nego uočljiv napor da se izvanjske potpore političkoj i tehničkoj modernizaciji drže ne samo posve odvojenima nego i napor da se modernizacijska preobrazba reducira isključivo na preobrazbu političkih/pravnih institucija, sukladno implikacijama prije spomenute Fukuyamine analitičke sheme.

Uočiti je da ta vrst redukcije u modernizacijskom iskustvu socijalističkih zemalja ne izgleda neprirrodna. Manjak kritičke skepse treba razumjeti kao posljedicu činjenice da je tehnička modernizacija pod socijalističkim nadzorom ostala strukturno zarobljena modelom reprezentativnog pojedinca; no, na mjestu zajednice koja ga obvezuje (umskom) izvrsnošću, zahvaljujući revolucionarnom korijenu političkih upravljača, uglavila se sistemski birokracija. Pa je model ostao i tehnički i upravljački fosiliziran, osim na malobrojnim područjima gdje se poredak pojavio kao paradoksalni individualizirani naručitelj, natjeran obvezama u međunarodnom vojnom natjecanju. Premda unutrašnja tehnička fosilizacija ostavlja mogućnosti za tehničko imitiranje industrijskih praksa građanskog svijeta, imitiranje je, poznato je, posredovano manjkom i tehničke kompetencije i razvojne moći te viškom birokratskog nadzora; zato su imitati (predvidljivo) uglavnom "obećavajući" primjerci tehničke arheologije koji razvojnu "budućnost" imaju samo zahvaljujući sistemskoj mistifikaciji i činjenici da nije (moguće/dopušteno) izračunati stvarnu ekološku i socijalnu cijenu njegove uporabe. Takva struktura zbiljski proizvodi, ponajprije, legitimacijski sloj poretka (tehnički nekompetentno radništvo), ali ga izručuje, točno sukladno osnovnom obilježju modela reprezentativnog individualiz-

ma, kao apstraktnu klasu (u praktičnu pogledu industrijsku masu) koja, već i zbog systemske blokade modernizacijske evolucije modela, ne može izvan fosiliziranih predložaka odrediti svoj modernizacijski i životni položaj.

Posve je očito da razvojno iskustvo uobličeno na toj podlozi opsesivno ovisi o političkim predodžbama o građanskoj modernizaciji, jer druge i nije moglo uobličiti, osim negativno, kao načelnu kritiku (paleo)industrijske grubosti, neovisno o tome je li ona posredovana ekolozijskom, financijskom ili socijalnom argumentacijom. Sukladno tomu, praktični se sadržaj građanske emancipacije pojedinca idealnotipično reducira na: (i) bijeg iz industrije (industrijske arheologije); (ii) opsesivno širenje područja apstraktnih prava za koje se ne zna tko i kako će ih alimentirati; (iii) paradoksalno "opterećivanje" (ovlašćivanje) političkih aktera i institucija novim ovlastima izvedenim iz činjenice da politički sektor mora sada zamijeniti industrijski u ulozi ne samo jamca nego i dobavljača dobara; (iv) "stilsku" preuredbu poduzetništva zadaća koje je strukturno relativiranje razlike između zakonita i nezakonita poslovanja; (v) reduciranje rizičnosti autonomna građanskog položaja iznudom ovisnosti što ih jamči klijentski odnos prema političkoj vlasti. To nisu, treba ponoviti, neracionalni oblici ponašanja; nego su posljedica strukturnog reduciranja sektorskog sadržaja građanske modernizacije na formalnu rekonstrukciju političkih/pravnih institucija (dakle, odvojeno od strategije tehničke i teritorijalne modernizacije). Nije teško pokazati da su spomenute prakse tipične i za hrvatske prilike. Njihova se idealnotipična perspektiva može opisati s pomoću jedne vrste paradoksalne sheme. Njezin sažetak, po prilici, glasi ovako: povratak u (birokratizirani) socijalizam kapitalističkim (političkim) sredstvima. Nezanemarljivi modernizacijski poučak, implicitan shemi, upućuje na to da se formalna politička/pravna modernizacija, reducirana na institucionalnu transformaciju odvojenu od tehničke i teritorijalne modernizacije, može ustaliti u ulozi sredstava aktivna odlaganja/blokade cjelovite građanske modernizacije. U analitičkoj shemi kakvu je ponudio F. Fukuyama takvo se "iznenađenje" ne očekuje. Sukladno modelu, glavni su neuspjesi modernizacije posljedice flagrantna manjka (liberalne) demokracije; dakle, "iznenađenje" treba ukloniti "radikalizacijom" demokratskog programa. Na to, uostalom opravdano, upućuju brojne normativne analize pisaca iskreno zainteresiranih za europsku modernizaciju. No, izvor je paradoksa u tomu što normativna radikalizacija političke/pravne modernizacije u tranzicijskom kontekstu ne izazivlje nužno modernizacijske učinke u tehničkoj ili urbanoj sferi. Ne izazivlje, jednostavno zbog toga što aktera koji bi učinke izazova mogli zbiljski prihvatiti kao n vlastitu modernizacijsku osnovicu – tamo nema, ili su odveć

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

nejaki da bi im normativna radikalizacija donijela praktične koristi. Bez te posljedice, pak, i povratnih pritisaka sudionika tehničke modernizacije na političke/pravne institucije, zgoj-na sektorska reprodukcija radikalnih gesta može imati posve suprotni latentni cilj: građansko legitimiranje skupina političkih monopolista, izravno zainteresiranih ne za "okončavanje" povijesti u jednoj vrsti demokratske univerzalizacije, nego za – "ispadanje iz povijesti" i za rentiranje posljedica ispadanja. Na toj se podlozi oblikuje društvo kojemu je u središtu rentijerski delirij i imaginarna egzistencijalna panika; s obzirom na sudioništvo u njemu određuju se društvene i razvojne legitimacije. Budući da je brzina širenja rentiranja i rentijerskih opsesija, po pravilu, veća nego brzina institucionalna sabiranja potrebnih dobara, rentijerski se delirij predvidljivo razvija u labirintske prakse gdje se i tehnički i etički gubi razlika između onih s "bijelim", "crnim" ili "sivim" atributima. Izvan je rasprave da se te prakse mogu normativno obuzdati samo u političkom/pravnom okviru institucija građanske modernizacije. Ali obuzdavanje nema, strukturno promatrano, izgleda na uspjeh drži li se odvojenom institucionalna modernizacija od tehničke i urbane. U protivnom, razvitak ima lik paradoksalna procesa množenja predtehničkih ovisnosti različite vrsti. Dakle, točno suprotno polaznim modernizacijskim ciljevima i imperativima.

Skicirani se uvid može izložiti (opravdano) sumnji tvrdnjom kako je politička modernizacija nužni/polazni uvjet sretna dovršetka građanske modernizacije i na druga dva sektora: tehničkom i urbanom te da se na njima nema što drugo dogoditi bitno novo/drukčije od onoga što je projektirano i izazvano političkom/pravnom modernizacijom. No, koristan protuargument pruža već i sama Fukuyamina analiza. Još u uvodnom dijelu autor upozoruje na "thymotični ponos" (samopoštovanje i samosvijest) koji navodi ljude da zahtijevaju autonomna/demokratska politička prava. No, razumije li se "thymotični ponos" kao drugo ime za činjenicu da je građanska modernizacija program preobrazbe zasnovan na jednoj zamisli o kolektivnom i osobnom identitetu, onda "thymotični ponos" treba potražiti ne samo u korijenu političke modernizacije, nego, štoviše, i tehničke i urbane. Jer, modernizacija u tehničkom sektoru stavlja "thymotičnu" pojedincu ili zajednici u izged da svoj društveni identitet ne određuje samo veličinom političke moći i priznanja nego i tehničkom sposobnošću (izvornošću) s pomoću koje uklanja raznorodna ograničenja podrijetlom i iz drugih, ne samo političkih, sektora zbilje.

"Minimalnu" uporabu predložena uvida u (odsutnoj) hrvatskoj razvojnoj strategiji treba ovdje ograničiti na ocjenu da nova tehnička/industrijska politika (također odsutna) nije samo sektorsko pitanje tekuće ekonomske (proračunske) politi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

ke. Budući da se, vidjelo se, bez tehničke modernizacije ne može zajamčiti građanski identitet ni hrvatskog društva, oblikovanje politike koja će tehničku modernizaciju izvesti iz anegdotalnih sličica s političkim manekenom u središtu, koji "reprezentativno" reže vrpču pred novim industrijskim pogonom, za kojega se ne zna što i hoće li raditi, nacionalna je zadaća. Odveć važna da bi se ostavila samo knjigovođama.

LITERATURA

- Baudrillard, J. (1981), *Simulacres et simulation*, Galilee, Paris.
- Bell, D. (1976), *The Cultural Contradictions of Capitalism*, Basic Books, New York.
- Bijker, E. W., Hughes, P. T., Pinch, T. J. (1987) *The Social Construction of Technological Systems*, MIT Press.
- Burger, H. (1979), *Filozofija tehnike*, Naprijed, Zagreb.
- Burger, H. (1990), *Subjekt i subjektivnost*, Globus, Zagreb.
- Everden, N. (1992), *The Social Creation of Nature*, The John Hopkins University Press, Baltimore, London.
- Fukuyama, F. (1994), *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Giddens, A. (1990), *The Consequences of Modernity*, Stanford University Press, Stanford.
- Habermas, J. (1987), *Tehnika i znanost kao ideologija*, Školska knjiga, Zagreb.
- Huntington, S. P. (1996), *The Clash of Civilisation and The Remarking of World Order*, Simon and Schuster, New York.
- Kalanj, R. (1994), *Modernost i napredak*, Antibarbarus, Zagreb.
- Madison, A. (1991), *Dinamic Forces in Capitalist Development*, Oxford University Press.
- Mokyr, J. (1990), *The Lever of Riches*, Oxford University Press.
- Needham, J. (1984), *Kineska znanost i zapad*, Školska knjiga, Zagreb.
- Rogić, I. (1989), Metodologijske implikacije sintagme "tehničko društvo", u I. Cifrić (ur.) *Ekološke dileme* 43-69, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb.
- Rogić, I. (1999), Modernizacijski kontekst biotehnologije, u Polšek, Pavelić (ur.) *Društvena procjena genetske tehnologije*, Institut Pilar, Zagreb (u tisku).
- Toffler, A. (1970), *Future Shock*, Penguin Books, New York.
- Toffler, A. (1981), *The Third Wave*, Pan Books, London.
- Zeman, Z. (1998), Antinomija moderne, filozofijske i sociologijske refleksije, u Rogić, I., Zeman, Z. (ur.) *Privatizacija i modernizacija*, Institut Pilar, Zagreb.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

Technical Modernization and the History of the Individual

Ivan ROGIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

In the paper the author examines how separable certain "sectors" of modernization in the strategy of development are. Particularly, how detachable the institutional modernization (political, legal) is from technical modernization. Therefore, he analyses technical modernization as a process structurally connected to the formation / social construction of certain characters of the individual. The author selects three such special characters which form the foundations of technical modernization. These are the representative individual, characteristic of the first "classic", technical modernization, whose goal is the construction of the industrial order and production structure; the whimsical individual, with whose assistance the second phase of technical modernization is formulated, the aim of which is to develop production for mass needs and reconstruct the technical structure in order to be capable of producing in accordance with the new standard of industrial quality; the individual / successor is that model of the individual which helps carry out technical modernization with specific goals in the most recent "space" age; his presence ensuring a new technical modernization based on technically simulated machines according to models of living organisms. The author concludes that sectors of political, technical and urban modernization cannot be separated without negative consequences on the strategy of development. This is particularly important for the development strategies of transitional countries, in which, due to a number of specific circumstances, created in the paradoxical socialist modernization, the omission of technical modernization and favouring of the institutional instead, can produce strategic countereffects encouraging the processes of separation from civil society, especially inspiring rentier bureaucracy.

Technische Modernisierung und individuelle Geschichte

Ivan ROGIĆ
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Der Verfasser untersucht in seiner Studie die Frage, inwiefern die einzelnen "Sektoren" der Modernisierung bei der Bestimmung einer Entwicklungsstrategie voneinander zu trennen sind. Dies gilt besonders für eine mögliche Trennung von institutioneller (politischer, rechtlicher) und technischer Modernisierung. Der Verfasser analysiert die technische Modernisierung daher als einen Prozeß, der strukturell mit der Gestaltung/gesellschaftlichen Konstruierung einzelner

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 2-3 (40-41),
STR. 397-424

ROGIĆ, I.:
TEHNIČKA...

Individuumstypen verknüpft ist. Es werden drei gesonderte Individuumstypen angeführt, die die Träger der technischen Modernisierung darstellen: der repräsentative einzelne, der für die erste, "klassische" technische Modernisierung, die die Herstellung der industriellen Ordnung und der Produktionsstruktur zum Ziel hat, charakteristisch ist; der kapriziöse einzelne, mit dessen Hilfe die zweite Phase technischer Modernisierung entsteht, welche eine Massenproduktion entwickeln und ein entsprechendes technisches Gefüge rekonstruieren will, um gemäß den neuen Standards in der industriellen Qualität produzieren zu können; der einzelne von heute, der das Erbe der ersten und zweiten Modernisierungsphase antritt und mit dessen Hilfe sich die technische Modernisierung des "space age" mit ihren spezifischen Zielsetzungen ausbildet – dieser Individuumstyp ist es, der die neue technische Modernisierung mit Hilfe von Geräten, die lebenden Organismen nachempfunden sind, sichert. Der Autor schließt mit der Feststellung, daß die Sektoren der politischen, technischen und städtebaulichen Modernisierung nicht voneinander getrennt werden können ohne schädliche Auswirkungen auf die Entwicklungsstrategie. Dies ist besonders in den Transitionsländern wichtig, wo infolge spezifischer, auf die Paradoxien der sozialistischen Modernisierung zurückgehender Umstände das Umgehen der technischen zugunsten der institutionellen Modernisierung strategische Gegeneffekte hervorbringen kann, die die Prozesse der Abspaltung von der bürgerlichen Gesellschaft, insbesondere aber die Bildung einer Rentiersbürokratie ermutigen.